

Пламен Дойнов¹
(София)

Песни от катуна.
Дебютът на Усин Керим като легитимация
на „ромското присъствие“ в българската литература
от епохата на НРБ

Ключови думи: Народна република България, българска литература, роми, цигани, малцинство, интеграция, асимилация, катуна, ромска поезия, социалистически реализъм

Keywords: People's Republic of Bulgaria, Bulgarian literature, Roma, Gypsies, minority, integration, assimilation, katun, Roma poetry, socialist realism

Дебютната стихосбирка на Усин Керим *Песни от катуна* излиза през циганското лято на 1955 г. Месецът е октомври² и комунистическият вожд Вълко Червенков още не е произнесъл последната си магистрална реч за литературата – на 28 декември 1955-а³. С други думи, късният червенковизъм все още не знае, че е *късен* и нормативният социалистически реализъм стабилно държи в обятията си цялата българска литература.

Тъкмо по това време се появява малката книжка, която обявява на корицата си едно странно име – *Усин Керим*. Това е псевдонимът на тогава 27-годишния Хусин Керимов Хусинов, ром (или циганин, според тогавашния речник на липсващата политическа коректност), родом от Тетевен, който приема своето ново литературно име през

¹ ORCID 0000-0001-5330-5199

² В редакционното каре на книгата е посочена датата на излизането ѝ от печат: 15 октомври 1955 г. Вж. Керим 1955: 44.

³ Речта на Вълко Червенков е произнесена в края на съвещание с писатели комунисти, проведено в рамките на няколко дни между 29 октомври и 28 декември 1955 г. Вж. публикуваната версия на речта: Червенков 1956: 3–22.

1949 г. след участието си в първия курс за млади литератори в Своге. Просто при една публикация на негово стихотворение във вестник „Народна младеж“ редакторската ръка премахва окончанието *-ов*⁴.

Песни от катуна съдържа едва 14 стихотворения, но пък затворени между твърди корици – издание, струващо 2 лв. (на цена от 1955 г.), което ще рече около 20 стотинки след по-сетнешната деноминация. Художничката на корицата Жана Костуркова е изобразила шест силуета, приседнали в полукръг пред опънати чергила (нещо като палатки или шатри), вероятно около угасващо огнище, над тях блести луната – почти буквална илюстрация на включеното в книгата стихотворение *Нощ в махалата*, в което:

Дядо Фол разказва, а луната свети,
циганките слушат с поглед замечтан.
Някъде пролайват мършавите псета,
другаде проплаква циганин пиян.

На титулната страница малък графичен фрагмент показва силует на момче или мъж, леко приведен над гривата на препускащ кон. Всички визуални кодове предизвикват еднозначното си разчитане – пред нас са лирически текстове, в които ще става дума за волност и катунарска романтика, за ромски легенди и огнени страсти.

Впрочем през 1955-а книгата вече е очаквана в литературната публичност с благосклонно любопитство. Керим е помогнал за това очакване с ярките си участия в множество публични четения и чрез публикациите си в пресата, които дават основание на главния секретар на СБП Христо Радевски да го открие сред „младата фаланга“ в доклада си за поезията на 1954 г.:

Имената на Усин Керим, Марко Ганчев, Марко Недялков, Владимир Башев, Петър Караангов, Димитър Точев и др. постепенно се налагат на читаещата публика. От тези поети засега най-оригинален образ очертава Усин Керим. Той си служи с оригинална образност, която отразява пробуждащото се за нов живот циганско малцинство. Керим използва именно народното творчество на своето племе. (Радевски 1955)

⁴ Вж. за това свидетелството на самия Усин Керим в: *Книга за Усин Керим* 1998: 96.

Очевидно, когато Радевски дава тази висока предварителна оценка, вече е взето решението за издаване на дебютната стихосбирка на Керим. Самият Борис Делчев вижда младия поет на улицата, обут в гумени цървули, и му казва: „Давай, стихове за книга!“. Керим се отзовава с готовност, но понеже текстовете му са написани на ръка, Делчев го води при машинописка и сам ѝ заплаща преписа. Поетът си спомня, че само след три месеца книгата му излиза от печат⁵.

Наред с носещата се от уста на уста *ранна слава* на новия поет, вече прави впечатление и невъздържаното му поведение във всекидневието – склонност към гуляйджийство и пиянство, към скандализиращи социалистическата благопристойност жестове. По повод тази негова страст също *му излиза име* още тогава. На съвещанието на писателите комунисти в присъствието на членовете на ЦК на БКП Вълко Червенков, Тодор Живков и др. от 29 октомври 1955 г., т.е. няколко дни след излизането на дебютната книга на ромския поет, Станимир Лилянков осведомено съобщава, че Усин Керим „пропива с приятели хонорарите си“:

Около неговите неочаквани успехи са се навъдили приятели на чашката. Веднага щом той вземе аванс, те му помагат да го пропиilee, да го прахоса. (Стенографски протокол 1955: 34)

До дебютното книжно тяло на Усин Керим веднага застава сянката на негативния му публичен образ. Тя ще го съпътства до края.

Все пак влиятелни лица в литературните институции на НРБ като Христо Радевски и Борис Делчев подават ръка на ромския поет, който в средата на 50-те години усеща истинска височайша закрила. Тя се вписва в пропагандата на малцинствената политика на режима, стремящ се да стимулира открояването на образци, които представляват – по вече цитираните думи на Радевски – „пробуждащото се за нов живот циганско малцинство“ (Радевски 1955).

От края на 40-те години на ХХ век комунистическият режим започва да насърчава събуждането у ромите на „самостоятелно етническо съзнание“, за да ги дистанцира от влиянието на турското малцинство в България. Заедно с това властта взема под прицел чергарския (катунарския) начин на живот, който трябва да стане

⁵ Вж. това свидетелство в цитирани разговори с Усин Керим в: *Книга за Усин Керим* (1998: 67).

уседнал и модернизиран, за да се стимулира *навлизането на ромите в трудовия живот* и „да се улесни асимилацията“⁶.

Тъкмо в началното оформяне на такъв политико-идеологически контекст Усин Керим е избран за една от културните емблеми и за лирически говорител на този процес – млад автор на ромска поезия, създавана на български език, вписваща се в новата социалистическа култура. Той е изключително подходящ за социалната роля на нов и всъщност *първи* ромски поет – и като етно-социален произход, и като лирически почерк.

В какъв биографичен модел попада този пример?

Усин Керим се ражда в род на роми мюсюлмани, уседнали в една от махалите на град Тетевен. Майка му го изоставя на двацетия ден след раждането: *хвърлила го е под ореха и изчезнала*⁷. Отгледан е от баща си и най-вече от баба си Джина. В семейството му никога не говори нито турски, нито ромски език⁸. Майчиният му език е български. Малкият Циньо, както наричат тогава бъдещия поет, израства с историите и песните на баба си като палаво дете и ученик, който понякога остава да повтаря класовете или просто прекъсва учението си, често с намалено поведение⁹. Още отрано демонстрира своето ромско честолюбие – силно се дразни, щом му кажат „Циганче-маганче, чукни въшка на тояжка, опечи я и изяж я!“ (Вартоломеев 2008: 86), *отвърща с побоища*, когато го нарекат „циганин“¹⁰, а веднъж в края на 50-те години избухва и патетично заявява: „Аз съм циганин и български поет!“ (*Книга за Усин Керим* 1998: 7).

Стихотворенията му обаче представят малко по-различна *стилизирана* лирическа биография на Усин Керим, която *поправя* „грешките“ в реалната биография на Хусин (Циньо) Керимов. Автобиографичният лирически герой първо заявява *друго* рождено място: вместо Тетевен – цигански катун под нощното небе:

⁶ Вж. за тази обща рамка на асимилационния процес от края на 40-те до началото на 60-те години на ХХ век: (Бюксеншютц 2000: 63–64).

⁷ Вж. това сведение от самия Усин Керим в откъс от анкета с него: Вартоломеев 2008: 85.

⁸ Усин Керим свидетелства: „У нас цигански никога не се е говорил.“ – Пак там, с. 90. Вж. и свидетелството на приятеля му от детинство Никола Тихолов: „Тетевенските цигани, разбира се, не знаеха турски, но бяха забравили напълно и ромския си език.“ – В: *Книга за Усин Керим* 1998: 7.

⁹ Вж. Вартоломеев 2008: 90, както и: *Книга за Усин Керим* 1998: 8.

¹⁰ Вж. *Книга за Усин Керим* 1998: 66.

Роден съм аз сред старите катуни,
де цигани и циганки шумят,
и приказки в нощта при песен лунна
разказват те за бял, далечен свят.

(Роден съм аз)

Потвърждава, че е *дете, родено на път* в стихотворението *Буря*:

Пуста да си, клета и проклета,
катунарска, мрачна орисия!

Не е готов да изрази чрез стихотворение болката от узнаването, че майка му го е изоставила още в рождената люлка, затова предпочита по-щадящата детската психика версия за ранната ѝ смърт („Роден съм аз, а майка ми умряла...“).

Социално-биографичната траектория на този герой изцяло следва линията на преодоляването на чергарския начин на живот на ромите в НРБ с включването им в системата за *общественополезен труд* – тенденция, изключително усилена в политиката на комунистическата партия през 50-те години на XX век, представляваща по същество „въдворяване по местоживеење и месторабота на циганите-чергари“, „отрицание на циганския традиционен начин на живот – динамизма и пътуването“ и имаща „за цел тяхната психическа, културна и социална асимилация“¹¹. През 1955 г. тази политика е все още фрагментарна, но през декември 1958 г. е облечена в постановление на Министерския съвет¹².

И така, лирическият герой на Усин Керим *идва от катуна* – място, което по това време вече се планира да остане в миналото. Затова женитбата му за етническа българка и раждането на неговия син представляват не просто върхови или прагови моменти в личния живот, а инициационни събития, чрез които героят постига по-висок

¹¹ Вж. тези формулировки в: Пашова 2012.

¹² Вж. Постановление 1958: 262–268. Ето характерна част от посочените там мотиви: „...сега все още известна част от циганското население изостава от общото развитие на страната, не е заето с постоянен труд, не се задържа на едно място, а води скитнически живот, занимава се с просия, гадаене, кражби и други нарушения на обществения ред. В много случаи циганското население става разпространител на болести и се явява носител на най-голяма изостаналост.[...] Необходимо е оная част от това население, която все още се занимава със скитничество, да се установи на едно място и да се създадат условия за включването ѝ в общественополезен труд.“ (Постановление 1958: 263).

стандарт на живот: вместо *звънещия мрак* от детството, задоменият мъж усеща уюта и чистотата на семейната спалня с „чаршафите – шумяща млечна пяна“ и „завивките – от плат разцъфнал крин“ (*Сън*), а образът на новородения син е видян как след време ще отиде на училище и ще израсне „съв връзката алена“ (*Бащина песен*). Биографичното пътуване получава социално ускорение в лирическите сюжети на задружния труд, споделен от „аз – на черен циганин синът“ и *тя* – „българка до вчера непозната“ (*Дружба*) или в приятелски разговор след трудовия ден в забоя с Динката, който моли азовия лирически герой да запее „по цигански със мъка“ (*Другари*).

Керим достига върха на своеобразиия *интеграционен патос* във финалното стихотворение на книгата – *Песен за дружбата*. Декларацията „Аз съм млад, / аз съм циганин“, подкрепена от класово-народностната визия „син на народ, ненавиждащ веригите“ и от спомена за това как като дете се е скитал „гладен с катуните“, избухва накрая в гордото заявление:

Аз имам съпруга,
и млада,
и хубава.
Мойта съпруга е бяла жена!

Семейството на *мургав циганин, бяла жена* и тяхното дете се откроява като фигура на нов социално-интимен модел – *образцов дом* на социалистическа България, в който „ще грейне светлината на атома“ и няма да бъде допуснато *враговете да вбият* „остър клин на омразата“ в това хармонично единство.

Разбира се, образен фундамент на Усин-Керимовата лирика остава легендарният свят на ромските приказки, възпяването на ромската романтична виталност и на циганската чест, но вече в перспективата на модернизационния скок чрез преодоляването на изостаналостта на ромския етнос и включването му в организирани трудови делници в името на единната социалистическа народност и Родина. Още с *Песни от катуна* героят на Усин Керим се превръща във фигура на успеха – еталон за ромската общност в НРБ, неин *лирически говорител*, утвърждаващ идеите за нов интегритет под егидата на *социалистическия патриотизъм*.

*

С появата си през 1955 г. стихосбирката предизвиква експлозия от доброжелателни реакции. Това че някои от отзивите тук-там отзвучават в негативно-назидателни интонации се дължи на особеността на оперативното-критически стил на епохата (краят на 40-те и 50-те години), когато е почти задължително в една рецензия – при това за първа книга – да присъстват бележки за „маниерност и декларативност“, за „литературна превзетост и многословие“, за нуждата от „усъвършенстване на стихотворното майсторство“ и пр. Но това изобщо не променя общия утвърждаващ тон, подет от всички рецензенти¹³.

Пръв е Младен Исаев, който през януари 1956-а в „Народна младеж“ отбелязва, че след прочита на книгата „я затваряте с чувство на особена радост и задоволство“, защото стиховете на Усин Керим „рисуват жизнено правдиво и художествено убедително непознати за нас страни от бита и духовния свят на циганското малцинство“ – „облъхва ви един особен светъл романтичен повеи“ и „читателят вижда биографията на младия поет“. Още повече, че авторът „излиза от средите на циганското малцинство у нас, което в нашата демократична страна има всичките права“ (Исаев 1956). Така Усин Керим все по-често ще бъде сочен като *представителен* литературно-идеологически пример за творчески и социален успех, който според пропагандата е възможен и сред ромите в НРБ – самотен знак за групова еманципация.

Скоро след това Борис Делчев публикува през февруари отзив на почти половин страница в голямоформатния „Литературен фронт“. Там тържествено обявява:

Ето ни сега пред едно неочаквано, но многозначително явление, немислимо досега в историята на българската култура: дойде от тора и навлезе в нашата лирика първият поет с циганско съзнание. (Делчев 1956)

Това е оценено като „вълнуващ факт, чието значение надскача възприетата мярка за художественост“ (Делчев 1956). Оттук нататък този критически наглед при възприемането на поезията на Усин

¹³ Вж. рецензиите за *Песни от катуна*: Исаев 1956, Делчев 1956, Дудевски 1956, Радев 1956, Канушев 1956.

Керим ще се повтаря непрекъснато – поетът *напуска табора*, за да разкаже за *променения живот* на своите мургави събрата.

Но възторгът от дебюта на Керим се предизвиква преди всичко от виталната образност и тематично-стиловите открития в *Песни от катуна*. Критиката ги долавя като „романтични елементи, навейани от популярни цигански любовни песни“ и образи, които „издават значителна емоционална заразителност“ (Дудевски 1956: 190). Повечето наблюдатели са съгласни, че в тази поезия се усеща „нова атмосфера, неизвестна досега на нашата лирика, изпълнена с особен романтичен лъх“; че в нея има „подчертана първична сила и по-определена индивидуална физиономия“, представени чрез „неповторими в простотата си метафори, почерпени от самия живот“ (Делчев 1956).

Читателите на 50-те са особено впечатлени от кадрите с природни пейзажи, от бързите им редувания с моменти от ромското всекидневие:

Злите псета лаят в тъмнината,
едри мечки, впримчени с вериги,
като луди под дъжда се мятат,
а реката гневно се надига.

Никой не вижда поза в непресторените възклицания („Ах, жена!“) и в директните обръщения към любимата („Ато, Ато, мое злато, / Ато, мургаво момиче...“).

В обобщаващия доклад на Христо Радевски *Българската литература през последните три години* – 1953, 1954, 1955 – в изброяването на положителните примери се посочват само два дебюта – *Момите песни* (1954) на Георги Джагаров и стиховете на Усин Керим¹⁴.

*

Нека обобщим рецептата за успеха на Усин Керим в средата на 50-те години: Необичайното авторско име, излъчващо загадъчност и насочващо към ромския му произход, гарантиращо (авто)биографична достоверност; заглавието на книгата, в което има и „песни“, и „катуна“, отвеждащи към непознати за българската поезия тематични пространства, в които скитат персонажи като баба Джина, Реджо, Ата, Бекир, Ешена; лирически сюжети, почерпени от устния ромски фолклор; метафорика, в която централните образни структури

¹⁴ Вж. Радевски 1956.

са съставени от събудените природни стихии; протичаща на всички равнища символизация на свободата, достигаща екстазни регистри; и всичко това – попаднало в социополитическия контекст на новата малцинствена политика на комунистическия режим през 50-те години на ХХ век.

Двете ключови думи за тази поезия през 1955-а и 1956-а са *екзотика* и *автентизъм*. По тях българската поезия на 50-те изпитва носталгия. Те символизират *новото* в епохата на късния червенковизъм, когато не просто литературата изпитва глад за първичност и спонтанност, но вече може да си позволи да не потиска този глад, а да се опитва да го утолява. Като гарант за новата изповедност през 50-те се откроява виталният автобиографичен лирически герой, който с лекота започва да прехожда от живота в текста и обратно.

В *Песни от катуна* авторът Усин Керим открито се появява като лирически персонаж – при това в едно стихотворение дори с името си. Нека си дадем сметка, че през 50-те години в българската поезия този похват изглежда доста предизвикателен. Пълното припокриване между автор, лирически говорител и лирически персонаж не просто предизвиква ефект на поразителен автентизъм, но и води до своеобразно *отелесяване* на лирическото слово, пределно видимо в рецитациите пред публика.

Затова текстовете от дебюта на Керим се случват пълноценно предимно чрез изпълненията си „на живо“ – по време на многобройните литературни четения, в които участва техният автор. Публичното четене на стихотворения е важен елемент от литературния протокол от средата на 50-те години насетне. Особено за младата поезия. От една страна, тази форма е вид компенсация на трудното преодоляване на редакторско-цензорските бариери, запречили пътя пред страниците на официалните издания, но от друга, се превръща в най-пълноценния модус, в който съществува лирика като тази, създавана от Усин Керим. При „живото“ четене *отелесяването* на словото се случва пред очите на всички и се постига пълният триумф на автентизма. За този огромен успех на Керим на литературните четения свидетелстват много мемоаристи¹⁵.

¹⁵ Вж. тези свидетелства на мнозина във вече посочената *Книга за Усин Керим* 1998.

*

Как на този фон почеркът на Усин Керим понася почти неизбежните през 50-те години изисквания на социалистическия реализъм? От четиринадесетте стихотворения в *Песни от катуна* само първите шест са опазени от нахлуването в тях на соцреалистическа образност и сюжетика. Те изцяло черпят темите си от детството на автобиографичния лирически говорител и от стари ромски истории. Останалите осем стихотворения обаче, сред които емблематичните за Керим *Песни за Ата*, се опитват да съчетаат екзотизма на ромското битие с преобразяващо-възпитателната роля на социалистическия социум. Трудът, семейството, социалният прогрес – ето механизмите за производство на *новия човек*, който преди се е скитал „гладен с катуните“ – „на черен циганин синът“.

Любовните клетви понякога са изречени на фона декларативно идеологически пейзажи. Любимата Ата е видяна в проекция като истинска (сврѣх)жена на социалистическия труд, която догодина „засмяна / ще издига с песен тежък чук“. Има стихотворения, в които почеркът старателно изгражда идеологически сглобки между отделните иначе *неангажирани* строфи.

Този дебютен синдром на соцреализма прецизно е описан от писателя дисидент Георги Марков:

Партията беше изключително бдителна в отварянето на вратата за нови имена и тя искаше недвусмислени гаранции. Затова никой не бива да се чуди, че всички без изключение започваха с повече или по-малко приемливи за партията творби.[...] Съдейки по себе си, аз мога да извиня всякакви глупости и недомислия, произведени в този шум за признаване, за право на място, за право на работа. Много често дебютните работи бяха, така да се каже, подвързани с партийните корици на деня, което беше елементарна хитрост, за да може да се пробие. (Марков 1990: 116)

Тактиката на Усин Керим – особено в средата на 50-те – трудно би могла да бъде по-различна. Още повече, че той има *двойно* да се доказва – и като млад дебютант, и като етнически *различен* поет. Неговото „интегриране“ е *двойно* насочено – и в соцреалистическата лирика, и в литературата, създавана на български език, като *преобразен* в условията на Народната република български ром.

*

Успехът на *Песни от катуна* има и други измерения – в литературния бит. Книгата се чества в приятелските гуляйджийски компании. В спомена за първата си среща с Пеньо Пенев, писан през 1980 г., Усин Керим възстановява предаващото се дотогава от уста на уста импровизирано от Пенев четиристишие:

Усин Керим, Усин Керим,
честита, братко, стихосбирка!
По тоя случай да вървим
юнашки да се понафиркаме!...

Така упътилият се към софийската сладкарница „Прага“ Керим променя решението си и откликва на призива на Пеньо Пенев:

Отбихме се [...] в кръчмата, която съществуваше тогава точно срещу служебния вход на Сатиричния театър. И там проседяхме дълго... (Керим 1980)

Продължението на дебютната еуфория се проточва до 1958 г. Усин Керим е избран за кандидат-член на СБП. Обаятелният буен поет реди строфа след строфа и скандал след скандал. Заедно с публикациите на нови, силни и отново емблематични, стихотворения като *Бабахак* зачестяват и пианските свадни. Двамата с Пеньо Пенев се превръщат в младежкия кошмар за ръководството на Съюза на писателите, което е принудено да ги привиква и предупреждава, заради гръмките им запои, завършващи нерядко с пищни крамоли и побоища¹⁶.

Заблуда е обаче да се смята, че и при Усин Керим, и при Пеньо Пенев между *писане* и *пиене* няма съществена *литературна връзка*, или ако има, тя е само разрушителна за поезията. Става дума не за елементарно напрежение между творчеството и алкохола, а за особен *стил на живот*, който изгражда техните литературни личности. Те са представители на специфичен тип млади поети, които се отличават от задаващите се фигури на бъдещото *успешно* „априлско

¹⁶ Вж. Протокол 1957 от заседание на Секретариата на СБП, на което се обсъждат „безчинствата“ на Усин Керим и Пеньо Пенев, като им се отправя последно предупреждение.

поколение“, което след средата на 60-те ще започне да овладява литературното поле¹⁷.

За разлика от своите връстници „комсомолски поети“, Керим и Пенев произхождат *от низините*, те персонифицират нищия самоук самосъздал се интелгент, подложен на невероятен социално-политически и битово-административен натиск. Представяват тип поет, който след средата на 50-те изглежда все по-несвоевременен – той е без сериозно образование (и Пенев, и Керим не са завършили гимназия например), без постоянна работа, разчитащ на епизодични „творчески помощи“, трайно отдаден на скитничество, но не с *цигански катуни*, а в командировки от писателския съюз или от редакции, чрез кратко „прикрепване към производствени обекти“ (можем да кажем – *литературно номадство*), хронично безпаричие, избухващо внезапно в тъмно трапезно несъгласие и самоубийствено локално бунтарство, гарантиращи драстично разминаване с образцовия биографичен разказ за *новия поет*. Следите от това несъгласие понякога личат в някои иначе вписани в практиките на соцреализма лирически текстове. Този тип поет стои много по-близо до класическия образ на поета-работник, на „огняроинтелигента“ (не е случайно, че П. Пенев е поетът-строител, „поетът с ватенката“), отколкото до новия *комсомолски поет* (агитатор, „чантаджия“ или просто кариерист) от типа на Владимир Башев и Любомир Левчев. Въпреки че Керим и Пенев вторично са присъединени към „априлското поколение“, техните социолитературни образи стоят някак встрани от доминиращия тип в това поколение, който по правило прави повече или по-малко успешна литературно-партийна кариера.

Затова след зашеметяващите дебюти и на двамата, от любимци на критиката и на ръководството на СБП те се превръщат в „черните овци“ на литературното поле. Самоубийството на Пенев през април 1959 г. зачерква проблемите с хроничното му безпаричие и неясните отговорности около блокирането на ръкописа на втората му книга, а името и творчеството му преминават в режим на стимулирано от дискурса на властта митологизиране.

Ако Пенев е *самоубит*, то Керим е *маргинализиран*. След серия от шумни скандали, в една гуляйджийска нощ поетът си позволява да влезе в двора на американската легация в София, да отнеме пистолета

¹⁷ Повече за „априлското поколение“ и неговото постепенно овластяване в НРБ вж. Генерация 2016 и Дойнов 2018.

на патрулиращ милиционер и да се опита да се скрие¹⁸. В писмо от 5 юни 1958 г. административният секретар на СБП уведомява Усин Керим, че на 31 май Президиумът е решил да го изключи „от редовете на Съюза като кандидат-член, за прояви несъвместими с писателското звание“¹⁹. Тежкия институционален шамар отеква през целия живот на Керим. Излязлата му скоро след това втора книга *Очите говорят* (1959), въпреки че представя още по-завършен профил на поета, не е посрещната с особен възторг. Керим е принуден да изживее няколко привилегироваани изгнания – най-продължителното от които в североизточния български град Разград. След получения там инфаркт, се възстановява трудно – установява се в Чепеларе до края на живота си. Връщат му членството в СБП през май 1965 г. и след още три години отново започват да издават книгите му. Междувременно към края на 70-те години посягат върху името му *по паспорт* – преименуват го на Асен Кирилов Асенов. Макар да не подписва така книгите си, понякога при публични събития го афишират с новото му християнско име и публиката трудно се ориентира за кого точно става дума²⁰. Асимилационната машина на късния комунистически режим в НРБ работи последователно – неумолимо „прекръства“ роми, българо-мохамедани и турци. Името *Усин Керим* не е заличено единствено заради статута му на псевдоним.

*

През 1977 г. поетът повтаря жеста с назоваването – антологичният му сборник в поредицата *Поколение* на изд. „Народна младеж“ също се появява под заглавието *Песни от катуна* (Керим 1977). Така се нарежда сред случаите, когато заглавието на първата книга се превръща в емблема за цялото творчество на автора. *Песни от катуна* става неговото *дебютно* и *антологично* заглавие. Така авторът, роден в циганската махала на град Тетевен, свързва завинаги името си със скитническото романтично минало на катунарите, за да остане с този виртуозно изобретен от него *лирически произход* като първия ромски поет на България.

¹⁸ Вж. *Книга за Усин Керим* 1998: 67.

¹⁹ Вж. писмото в служебното досие на Керим в СБП в: *Служебно досие* 1958: 14.

²⁰ Вж. за смяната на името на поета и за ефекта от това в: *Книга за Усин Керим* 1998: 12–13, 81, 114.

Библиография

- Бюксеншютц, У. (2000). *Малцинствената политика в България. Политиката на БКП към евреи, роми, помаци и турци. 1944–1989*. София: Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия.
- Вартоломеев, С. (2008). Усин Керим. Първи разговор (27–29 януари 1982 г.). В: Сараңдев, И. *От разпитната метода до литературните анкети*. София: Българска книжница, 79–91.
- Делчев, Б. (1956). *Тревожна надежда*. Литературен фронт, бр. 8, 23.02.1956.
- Дойнов, П. (2018). *Поколение и поезия. 1956–1989*. Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“. Книга 15. София: Кралица Маб.
- Дойнов, П. (съст.). (2016). *Генерация на властта: „априлското поколение“ в българската литература*. Поредица „Литературата на НРБ: история и теория“. Книга 13. София: Кралица Маб. Департамент „Нова българистика“ на НБУ.
- Дудевски, Х. (1956). Дарбата иска повече грижи, *Септември*, кн. 12/ 1956, 190–192.
- Исаев, М. (1956). Един поет от катуна, *Народна младеж*, бр. 14, 16.01.1956.
- Канушев, Д. (1956). Един самобитен млад поет. *Младеж*, кн. 3/ 1956, 66–69.
- Керим, У. (1955). *Песни от катуна*. София: Български писател.
- Керим, У. (1977). *Песни от катуна*. Поредица „Поколение“. София: Народна младеж.
- Керим, У. (1980). Първата среща. *Литературен фронт*, бр. 18, 1.05.1980.
- Книга за Усин Керим* (1998). Съст. Кирилов К., Николов, С. Шумен: ИК „Славчо Николов и сие“.
- Марков, Г. (1990). *Задочни репортажи за България*. София: Профиздат.
- Пашова, А. (2012). Политики на тоталитарната власт към ромите в България (1944–1989), *Либерален преглед*; <https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/politics/1785--1944-1989> [10 V 2022].
- Постановление (1958). Постановление № 258/ 17.12.1958 г. за уреждане на въпросите за циганското население в България, София, 17 декември 1958 г. В: *Държавна сигурност и малцинствата*. Документален сборник. София: КРДОПБГДРСБНА. 2015, 262–268.
- Протокол (1957). *Протокол № 48/ 25.12.1957 г. от заседание на Секретариата на СБП*. ЦДА, ф. 551, оп. 1, а.е. 89, л. 8–10.
- Радев, Х. (1956). Песните на един млад поет. *Отечествен фронт*, бр. 3649, 22.05.1956.
- Радевски, Х. (1956). Българската литература през последните три години. Доклад на главния секретар на СБП Христо Радевски. *Литературен фронт*, бр. 11, 15.03.1956.
- Радевски, Х. (1955). Поезията през 1954 година. Доклад на Христо Радевски, главен секретар на СБП. *Литературен фронт*, бр. 25, 23.06.1955.
- Служебно досие (1958). *Писмо от административния секретар на СБП до Усин Керим* [5.06.1958]. ЦДА, ф. 551, оп. 4, а.е. 287.

Стенографски протокол (1955). *Стенографски протокол на срещата на писателите-комунисти с членове на ЦК на БКП. Първо заседание – 29. X. 1955 г.* ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а.е. 181.

Червенков, В. (1956). Реч пред събранието на писателите – членове на Българската комунистическа партия, произнесена на 28 декември 1955 г., *Септември*, кн. 3/ 1956, 3–22.

Songs around the campfire: Usin Kerim's debut as a legitimization of the “Roma presence” in Bulgarian literature in the PRB era

Summary

The article examines Usin Kerim's debut collection of poems “Songs around the campfire” (1955) as an example of literary legitimization of the Roma ethnic group in the Bulgarian totalitarian regime of the 1950s. The critical and readerly success of this debut despite the institutional censoring of the poet (labeled i.a. as a “drunkard” and “scandal seeker”), is examined. In the context of the assimilation policy adopted by the Bulgarian Communist Party towards the “Gypsy minority”, Usin Kerim was chosen as one of the cultural emblems of his ethnic group – a young author of Roma poetry written in Bulgarian language, fitting into the new socialist culture. The figurative foundation of Usin-Kerim's lyrics (the legend-based world of Romani fairy tales, songs of Romani romantic vitality and of the Gypsy honor) is emphasized, however placed in the context of the “modernization leap”, i.e. signalling the act of overcoming the backwardness of the Gypsies-nomad people, and their inclusion in organized labor in the name of a “united socialist nation” and the Motherland. In “Songs around the campfire”, Usin Kerim's protagonist turns into a figure of success – embodying a benchmark for the Roma community in the People's Republic of Bulgaria, its lyrical spokesman affirming the ideas of a new integrity under the auspices of “socialist patriotism”.

Пламен Дойнов (1969) е поет, драматург и литературовед. Професор по история и теория на литературата, академично и творческо писане в Нов български университет. Доктор на науките. Редактор в седмичника „Литературен вестник“. Автор на 10 книги с поезия, на 4 поставени пиеси и на 15 тома с литературна история и критика. Съставител на повече от 50 научни и документални сборници. Основните му научни интереси са в областта на историята на литературата от периода на комунистическия режим и на съвременната литература. Директор на научната програма „Литературата на Народна република България (1946–1990)“ в Нов български университет. Негови авторски книги с поезия и изследвания са издадени във Франция, Унгария, Полша и Грузия, а отделни текстове – на много европейски езици.

Носител е на най-престижните български награди за поезия, драматургия и хуманитаристика. Номиниран е за международната награда „Европейски поет на свободата“ (2018, Гданск, Полша).

e-mail: pdojnov@nbu.bg